

UPRAVLJANJE RIZIKOM U PRIVREDNIM DRUŠTVIMA

Vladimir Čolović

Redovni profesor, naučni savetnik; Fakultet pravnih nauka Panevropski Univerzitet „Apeiron“ Banja Luka; vlad966@hotmail.com; vladimir.z.colovic@apeiron-edu.eu

Rezime: Rizik je budući i neizvesni događaj, odnosno, sa stanovišta privrednog društva, događaj koji može da izazove štetu. Zbog toga je od velike važnosti za privredno društvo da pravilno proceni rizik, da odredi njegovu vrstu, posledice koje bi izazvale njegovo ostvarenje, kao i metode zaštite od tog rizika. Ostvarenje rizika zavisi, na prvom mestu, od njegove prirode. Rizik se može i umnožavati, što otežava njegovu kontrolu. Kontrola rizika i mogućnost uticaja na njegovo ostvarenje, predstavlja jedan od najsloženijih poslova, ne samo privrednih društava, već i svih subjekata u jednom društvu. Rizik uvek pretil, bez obzira iz čega se sastoji i kada se i gde može ostvariti. Veoma teško je definisati vrste rizika, obzirom da rizici imaju više osobina. No, najvažnije je odrediti da li se neki rizik, odnosno, njegovo ostvarenje može preneti na neko drugo lice (osiguravača) ili ne. Drugim rečima, da li jedno privredno društvo ima dovoljno sredstava da „pokrije“ ostvarenje rizika ili ne. Privredna društva poseduju sredstva koja mogu biti dovoljna da se pojedini rizici „smanje“. Isto tako, mnogi rizici se mogu kontrolisati ili eliminisati promenom delatnosti ili smanjenjem broja zaposlenih, itd. U svakom slučaju, u radu se izdvajaju tri metoda kontrole rizika od strane privrednog društva - pravnog lica. To su: metod kontrole šteta, metod finansiranja šteta i metod interne redukcije rizika. Sa druge strane, kontrola rizika će se uspešno sprovesti, ako se izabere i način koji će dovesti do efikasnog upravljanja tim rizikom. Ti načini su različiti u zavisnosti od toga, da li rizik kontroliše privredno društvo ili neko drugo lice. Ti načini su: a) upravljanje rizikom od strane privrednog društva, koje to čini stvaranjem sopstvenih fondova; b) transfer rizika na osiguravajuće društvo, što je najjednostavniji način; c) stvaranje uslova od strane osiguravajućih društava koji uspešno pokrivaju rizike; i d) prenos dela rizika između saosiguravača ili sa osiguravača na reosiguravača, odnosno, prenos portfelja osiguranja. Kao što se vidi, kad se govori o upravljanju rizikom, mora se govoriti i o zaključenju ugovora o osiguranju ovih rizika. U ovom radu se posvećuje pažnja i Direktivi EU „Solventnost II“. U zaključku autor navodi da je za jedno privredno društvo, pre svega, bitno pravilno definisanje metoda upravljanja rizikom.

Ključne reči: rizik, šteta, privredno društvo, osiguranje, „Solventnost II“.

JEL Klasifikacija: G22, K22

UVOD

Opšta definicija rizika kaže da se radi o institutu koji predstavlja buduću neizvesnu okolnost, čije ostvarenje (realizacija) može da dovede do nastanka štete (Predrag Šulejić, 2005, 83). O riziku treba da vodi računa, pre svega, onaj subjekt kojeg taj rizik može i oštetiti. Međutim, pitanje rizika nije samo pitanje pravnih i fizičkih lica kojima taj rizik pretili, već i pitanje na koje država mora da obrati pažnju. Uloga države treba da se odnosi na definisanje zakonodavnog okvira koji bi pružio pravnim i fizičkim licima zaštitu od ostvarenja rizika. No, i sami subjekti moraju da naprave plan zaštite od rizika, koji bi se odnosio kako na mogućnost umanjavanja opasnosti od ostvarenja rizika, tako i na potpuno uklanjanje te realizacije.

Nas će, pre svega, interesovati upravljanje rizikom od strane pravnih lica, odnosno, privrednih subjekata. Da bi privredni subjekt mogao da upravlja rizikom, moraju se obezbediti uslovi za to od strane rukovodećih organa u tom subjektu.

Naime, upravljanje rizikom obuhvata veoma složen proces. On se odnosi na identifikaciju, procenu i analizu rizika. Osnovni ciljevi upravljanja rizikom u okviru privrednog subjekta su, kao što smo rekli, izbegavanje, smanjenje, preuzimanje i kontrola rizika. Upravljanje rizikom je jedna vrsta projekta kojim upravljaju određena lica u privrednom subjektu, koji su, najčešće, lica koja rukovode tim subjektom. To su: direktor projekta, voditelj odeljenja rizika, nosilac aktivnosti u okviru projekta. Većina poslova u okviru projekta upravljanja rizikom se odnosi na funkciju kontrole rizika, a ta kontrola u sebi obuhvata analizu rizika, praćenje rizika, izveštavanje nadležnih organa o riziku, kao i izrada plana nadzora, kao i sprovođenje nadzora nad sprovođenjem metoda upravljanja rizikom ili rizicima. Na osnovu istraživanja i proučavanja stanja u jednom privrednom subjektu, menadžeri za rizik (lica koja sprovode upravljanje rizikom) daju predloge za otklanjanje osnovnih uzroka rizika kao bi se smanjila nesigurnost i opasnost od ostvarenja rizika, odnosno, kako bi se omogućili uslovi za normalan rad privrednog subjekta. Smanjenje opasnosti od nastanka rizika sprovođenjem postupka upravljanja rizikom ima glavni cilj koji se odnosi na efikasnost obavljanja delatnosti u privrednom subjektu.

Samo upravljanje rizikom se sastoji od pet osnovnih elemenata, iako se mogu izdvojiti i drugi elementi: 1. Utvrđivanje svih relevantnih faktora nastajanja rizika; 2. Procena učestalosti štetnih događaja i iznos samih šteta; 3. Izbor i razvoj relevantnog načina upravljanja rizikom; 4. Primena izabranih načina upravljanja rizikom; i 5. Nadzor nad efikasnošću izabranih načina upravljanja rizikom (Ana

Udovičić, Željka Kadlec, 2013, 52). Koji će način upravljanja rizikom biti izabran zavisi od delatnosti kojom se bavi privredni subjekt.

Najčešći način kontrole rizika u okviru privrednog subjekta je transfer rizika na osiguravajuće društvo. Privredni subjekt mora da proceni da li je uputno izdvajanja sredstava za plaćanje premije osiguranja. Činjenica je da je transfer rizika najpovoljniji, ne samo kada je u pitanju transfer rizika na osiguravajuće društvo, već i kada se radi o prodaji dela preduzeća, prodaji akcija, spajanje ili pripajanje.

U ovom radu biće predstavljeni neki od modela zaštite od rizika, koji su primenljivi u privrednom subjektu. No, pre svega, najveća pažnja biće posvećena onom modelu, koji je i najčešći, a to je prenos rizika na osiguravajuće društvo.

VRSTE I KARAKTERISTIKE RIZIKA

Na početku smo rekli da rizik, pe svega, treba „pokriti“, odnosno, ublažiti posledice njegovog eventualnog ostvarenja. U svakom slučaju, „pokrivanje“ rizika se može izvršiti ili stvaranjem posebnih fondova ili osiguranjem, ali nisu to jedini metodi kojima se može upravljati rizikom. Da bi mogli da govorimo, kako o „pokrivanju“ rizika, tako i o upravljanju rizikom, moramo da posvetimo pažnju vrstama, odnosno, osobinama rizika. Zašto smo pomenuli osobine rizika kod razlikovanja vrsta ovog instituta? Zbog toga što osobine jednog rizika određuju njegovo mesto i odnos sa drugim rizicima. Predstavićemo neke osobine rizika, navodeći ih kroz nekoliko podela. To ćemo učiniti na opšti način, imajući u vidu činjenicu da rizik moramo posmatrati, ne samo sa stanovišta privrednog subjekta, već i sa stanovišta drugih subjekata koji mogu učestvovati u sprečavanju nastanka rizika ili ublažavanju njegovih posledica, ako dođe do realizovanja istog. Rizike možemo razlikovati po sledećim činjenicama:

1. Po značaju rizika, delimo ih na rizike kod kojih se obavezno mora zaključiti osiguranje, zatim na rizike kod kojih je poželjno osiguranje, kao i na rizike kod kojih je uvek dostupno osiguranje. Ova podela je najznačajnija za privredni subjekt, iako se radi o osiguranju, zbog izdvajanja sredstava za premiju osiguranja. Kad govorimo o riziku kod kojeg je osiguranje obavezno, govorimo o rizicima koji se, po zakonu, moraju osigurati. Ovde se radi o osiguranju radnika zbog povrede na radu, ali i o osiguranju sa katastrofalnim posledicama koje mogu da utiču na prestanak rada privrednog subjekta i uništenje njegove imovine. Što se tiče rizika, kod kojih je poželjno osiguranje, radi se o rizicima, koji mogu da izazovu veoma štetne posledice, ali ne mogu da dovedu do prestanka rada privrednog subjekta. Na organima u privrednom

subjektu je da odluče, da li će izdvojiti sredstva za osiguranje ovakvih rizika ili će se eventualne posledice „pokriti“ iz drugih sredstava. Najzad, tzv. dostupno osiguranje za određene rizike, koji imaju veoma mali uticaj na rad privrednog subjekta. Štete koje mogu izazvati ovi rizici mogu se nadoknaditi iz sredstava subjekta. Kod svih ovih rizika, odgovorna lica u privrednom subjektu moraju doneti odluku o sumi osiguranja, od čega zavisi i premija (Svetlana Ivanović, 2003, 79). Međutim, zaključenje osiguranja, kao i suma, odnosno, premija osiguranja, veoma zavisi i od uslova osiguranja;

2. **Po mogućnosti prenosa rizika na osiguravajuće društvo (osiguravača), razlikujemo rizike koji se mogu u potpunosti preneti na osiguravača, zatim, rizike koji se delimično mogu preneti na osiguravača i rizike koji se ne mogu preneti na osiguravača.** Što se tiče rizika koji se u potpunosti mogu preneti na osiguravajuće društvo, radi se o rizicima koji su predviđeni uslovi-
ma osiguranja kroz pojedine vrste osiguranja. Ovde nema ograničenja visine pokrivača rizika. Što se tiče rizika koji se delimično prenose, u pitanju su rizici koji mogu da izazovu posledice koje bi prelazile ukupan portfelj osiguranja, kako osiguravača, tako i reosiguravača. Ovde postoji opasnost da deo rizika ne bude pokriven. Uglavnom se radi o katastrofalnim rizicima. Treća grupa rizika koji ne mogu da se prenesu na osiguravača, spadaju rizici koji nisu predviđeni nijednom vrstom osiguranja (Nenad Milikić, 2005, 10-11);
3. **Po uticaju na ostvarenje rizika, delimo ih na objektivne i subjektivne rizike.** Objektivni rizici su rizici koji nastaju bez uticaja nečije volje, kao što su katastrofalne štete, usled elementarnih nepogoda. Kod subjektivnih rizika, imamo uticaj čoveka na njegovo ostvarenje. Ako je subjektivni element veoma izražen, onda možemo govoriti i o nameri, ili gruboj nepažnji, tako da tada, osiguravajuće društvo neće biti u obavezi da naknadi štetu. Kod pojedinih rizika možemo razlikovati i objektivne i subjektivne elemente, pa, čak, i kod prirodnih katastrofa (Nebojša Žarković, 2008, 48);
4. **Po postojanosti rizika, razlikujemo stalne i promenljive rizike.** Stalni rizici su nepromenjeni tokom određenog perioda, koji može biti određen od strane privrednog subjekta ili se vezati za osiguranje, kada se vezuje za tekući period osiguranja. Kod promenljivih rizika je veoma bitno definisati izgleda za njihovo ostvarenje u toku određenog perioda. Šanse za realizaciju rizika mogu biti manje ili veće u različitim periodima. Promenljivi rizici su vezani za rizik požara, mašine, itd (Žarković, 48-49);
5. **Po tome da li mogu da izazovu gubitak ili ne, rizike delimo na čiste i špekulativne rizike.** Realizacija čistih rizika stvara samo gubitak, a nikako dobit. Čisti rizici su pravilo u ovoj oblasti. Kad se desi osigurani slučaj, osiguravajuće društvo će nadoknaditi štetu. Da li će to, uvek, učiniti, zavisi i od toga, na koji

način se dogodio osigurani slučaj, odnosno, ako nije nastala šteta, neće biti ni nadoknade. Kod špekulativnih rizika, koji su ređi, situacija je drugačija. Oni mogu da proizvedu i gbitak i dobitak. Špekulativni rizici su karakteristični za poslovanje privrednih subjekata. Na te rizike mogu da utiču promene na tržištu, kao što su promene kamatnih stopa, promena cena sirovina, itd;

6. Po činjenici da li će rizik pogoditi više ili manje objekata (stvari), razlikujemo opšte i pojedinačne rizike. Realizacija opštih rizika dovodi do štete na više objekata ili na većem delu privrednog sistema jedne države. Ti rizici su elementarne nepogode i ratovi. Realizacija pojedinačnih rizika pogađa pojedince, kao i pojedinačne objekte. Njima je lakše upravljati. Postavlja se pitanje pravog značaja ove podele rizika. Naime, ova podela ima značaj samo za određivanje sume osiguranja, a samim tim i premije. Sa stanovišta privrednog subjekta, ova podela može imati značaj, kod procene da li će se i šta osigurati (Žarković, 49); i

7. Po kriterijumu neizvesnosti, rizike delimo na merljive i nemerljive rizike. Neizvesnost više karakteriše nemerljive rizike. Nemerljivi rizik je bitan za privredne subjekte, jer se vezuje za stanje na tržištu, odnosno, situacije, kada se moraju donositi odluke u vezi sa stanjem na berzi, promenom cena, itd. Ovde je bitno reći da je kod ovog rizika veoma bitna uloga osiguravajućeg društva. Naime, neizvesnost je manje prisutna ili čak i isključena, kod stabilnog portfelja osiguranja u jednom osiguravajućem društvu. Tada možemo govoriti o merljivim rizicima, koji su uvek vezani za zajednicu osiguranja u jednoj oblasti, znači, za više zaključenih ugovora o osiguranju (Žarković, 50).

O navedenim rizicima moraju voditi računa i privredni subjekt, kao i osiguravač, ako dođe do zaključenja osiguranja. Privredni subjekt, ako se odluči za zaključenje osiguranja, mora voditi računa i o bonitetu osiguravača. Sa druge strane, osiguravač mora tačno proceniti određeni rizik, kako eventualna šteta ne bi premašila razmere prikupljenih premija osiguranja (mislimo na ukupni portfelj). Kad govorimo o previsokim štetama, mislimo i na mogućnost kumuliranja štete po osnovu jednog osiguranog slučaja (štetnog događaja). Isto tako, osiguravač mora voditi računa i o eventualnim promenama na tržištu, kada promenjene političke ili privredne okolnosti u jednoj zemlji mogu dovesti do povećanih iznosa šteta. Katastrofalni rizici su, takođe, rizici o kojima osiguravač mora voditi računa. Naravno, katastrofalne posledice ostvarenja ovakvih rizika se mogu sprečiti i propisivanjem posebnih odredaba u okviru opštih uslova. Veoma je bitno i pravilno obračunati premiju u odnosu na rizik koji se pokriva, kao i na sumu osiguranja koja predstavlja gornju granicu obaveze osiguravača prema oštećenom (Milikić, 7-8).

NAČINI UPRAVLJANJA RIZIKOM

Upravljanje rizikom ili *risk management* je, u suštini, kontrolisanje rizika različitim metodama. Kad se rizik kontroliše, on se optimalno smanjuje. Pre svega, mora se identifikovati i proceniti rizik. U okviru toga, ako je moguće, treba oceniti i kakve bi posledice proizvela njegova realizacija. Sledeće, treba utvrditi metod upravljanja rizikom, odnosno, metod njegove kontrole. Najzad, treba vršiti i nadzor nad primenom izabranog metoda. Veoma je bitno odrediti ko će, u okviru privrednog subjekta, definisati rizik. To mora da bude stručno lice, odnosno, grupa stručnih lica. Ono što mora da se zna, rizik se ne može, u potpunosti, eliminisati (za razliku od štete). Rizik se može smanjiti, odnosno, opasnost od njegove realizacije se može smanjiti. Kad se sprovodi nadzor nad primenom metoda upravljanja rizikom, tada se procenjuje da li su sredstva koja su utrošena na kontrolu rizika, optimalna u odnosu na opasnost koji taj rizik nosi sa sobom. Osim toga, veoma je bitno definisati i činjenice koje mogu dovesti do multiplikacije rizika (Dobrosav Ogrizović, 1985, 584). Zato je bitno tačno proceniti okolnosti na tržištu koje mogu dovesti do različitih poremećaja, a što može, direktno, uticati na ostvarenje rizika. Znači, upravljanje rizikom i saniranje posledica ostvarenja rizika zavisi, na prvom mestu, od izbora odgovarajućeg metoda kontrole rizika, a taj izbor zavisi od definisanja rizika i procene mogućnosti njegove realizacije (Berislav Matijević, 2010, 149-150).

Postoji više načina upravljanja rizikom u okviru jednog privrednog subjekta. Koji način (ili više načina) će biti izabran(i), zavisi od delatnosti kojom se privredni subjekt bavi, zatim, veličine tog subjekta, broja radnika, sredstava kojima raspolaže taj subjekt, kao i od mnogih drugih činjenica, koje čine jedan privredni subjekt. Izdvojićemo četiri načina upravljanja rizikom, napominjući da se mogu definisati i drugi, kao i da se, kod upravljanja rizikom, može kombinovati više načina, koje ćemo navesti. Ti načini su sledeći: 1) Predvidljivost i kontrola šteta; 2) Finansiranje šteta; 3) Smanjenje mogućnosti nastanka šteta (Ivanović, 72); i 4) Nadzor nad radom u privrednom subjektu. Navešćemo najvažnije karakteristike ovih načina upravljanja rizikom.

Što se tiče mogućnosti da se šteta ili štete predvide i kontrolišu, osnovni cilj ovog načina upravljanja rizikom je smanjenje učestalosti i veličine štete koje su bile očekivane. Ovde, praktično, privredni subjekt, na osnovu ranije nastalih šteta, zatim, po osnovu opštih parametara, vezanih za mogućnost nastanka štete, što zavisi od delatnosti kojom se privredni subjekt bavi, mora da predvidi da li šteta može nastati, koji uslovi moraju biti ispunjeni za to, kolika će biti šteta, ako se dogodi, kao i koje mere treba da budu preduzete da bi se rizik nastanka štete eliminisao ili

smanjio. U stvari, svim navedenim radnjama kontrolišemo rizik. Koje radnje treba preduzeti da bi ovaj način upravljanja rizikom doveo do rezultata? Prva radnja je izbegavanje rizika, odnosno, smanjenje izloženosti riziku. Izbeći rizik je veoma teško, a jedan od načina za to je neobavljanje ili smanjeno obavljanje rizičnih aktivnosti. Nadležni organi u privrednom subjektu treba da procene da li treba započeti neku delatnost, koja može dovesti do ostvarenja rizika nastanka štete, odnosno, da li treba obustaviti vršenje takve delatnosti, ako postoji opasnost realizacije rizika. Činjenica je da će se smanjiti mogućnost nastanka rizika, ako se ne obavlja neka delatnost, ali se, sa druge strane, postavlja pitanje, kako će i da li će privredni subjekt moći da ostvari profit, odnosno, da li će moći da postoji u takvim okolnostima, ako, zbog izbegavanja rizika, ne obavlja delatnost za koju je registrovan. Isto tako, čak i da ne obavlja određenu delatnost, rizik će postojati, ali može dobiti drugačiji oblik, ako je vezan za neku drugu aktivnost. Osim toga, privredni subjekt može, u cilju prevencije štete, izmeniti način obavljanja delatnosti, kako bi se smanjio rizik nastanka štete. Ovim se rizik ne eliminiše, već se samo smanjuje mogućnost njegove realizacije. Ovde moramo pomenuti preventivne i represivne mere, iako ih kod većine načina upravljanja rizikom možemo navesti. Naime, obustava delatnosti, kao i izmena vršenje iste, predstavlja preventivnu meru. Cilj je sprečavanje nastanka štete (Ivanović, 73-74). Što se tiče represivnih mera, one se preduzimaju, pre svega, kad nastane šteta. U smislu navedenog, one se mogu sastojati u izmeni delatnosti u jednom privrednom subjektu.

Drugi način upravljanja rizikom je finansiranje šteta (Ivanović, 74-77). Tačniji naziv bi bio naknada šteta, a radi se o formiranju fondova iz kojih će se nadoknaditi nastale štete. Samo stvaranje fondova je veliki rizik za jedan privredni subjekt. Ako taj subjekt sam finansira štete iz svog fonda, tada govorimo o tzv. samopridržaju, koji je, pre svega, termin koji se veže za rad osiguravajućih društava. Znači, privredni subjekt stvara fond iz kojeg se mogu, ali i ne moraju nadoknaditi štete, što znači da ta sredstva ne mogu biti uložena u neku delatnost, čime ta sredstva mogu ostati neupotrebljena i izgubiti svoju vrednost. U tome i jeste rizik, ali, u suprotnom slučaju, kod štetnog događaja, privredni subjekt „pokriva“ štetu i nastavlja dalje sa radom. Možemo reći da ovaj metod nije, u potpunosti, prihvatljiv za privredne subjekte, imajući u vidu da se moraju izdvojiti velika sredstva za taj fond, što zavisi od pravilne procene rizika koji se može ostvariti. Za privredni subjekt je bolje da se rizik „prebaci“ na drugo lice koje se profesionalno bavi „pokrivanjem“ rizika, a to je osiguravajuće društvo. No, kad govorimo o „prebacivanju“ rizika na drugo lice, mislimo i na druge tehnike, kojima se rizik, zajedno sa svim posledicama, pre svega, finansijskim, transferiše na drugo lice sa kojim se zaključuje ugovor. Ti ugovori mogu biti različiti i koji

će se od njih zaključiti zavisi od vrste rizika, kao i od procene riziko menadžera. Pomenućemo neke od ugovora koji se, najčešće, pojavljuju u ovoj oblasti. Na prvom mestu, hedžing ugovori koji podrazumevaju sprovođenje hedžing strategije što se odnosi na osiguranje protiv gubitka nakon nastanka štete. Radi se o primeni finansijskih instrumenata i derivata kojima se smanjuje uticaj rizika na poslovanje privrednog subjekta. Prethodno, ti rizici moraju biti procenjeni, što je jako teško, imajući u vidu promenljivost tržišta, a što se odnosi na devizne kurseve, kamatne stope, itd. Najčešći finansijski instrumenti su sledeći: 1. **Forvard ugovori**. Radi se o ugovorima koji se odnose na prodaju ili kupovinu imovine u unapred određenom trenutku. Ugovorne strane se dogovaraju da izvrše kupoprodaju po ceni koja je ranije dogovorena. Isplata se, kod forvard ugovora, vrši nakon dospelosti koja je određena ugovorom¹; 2. **Fjučers ugovori**. Oni se zaključuju radi kupovine ili prodaje aktive u određeno buduće vreme za unapred poznatu cenu. Ovim ugovorima se uobičajeno trguje na berzi. Inače, postavljaju se standardi za ove ugovore. Samim tim, mogu se zaključivati i između lica koja se ne poznaju, odnosno, koja, do tog trenutka, nisu bili u poslovnim odnosima; 3. **Svop finansijski ugovori** su ugovori kojima se jedna ugovorna strana obavezuje da zameni skup isplata koje poseduje za drugi skup isplata koje poseduje druga strana²; i 4. **Opcija** je instrument koji sadrži pravo, ali ne i obavezu, da se kupi ili proda određena aktiva, po unapred određenoj ceni u unapred definisanom vremenskom periodu³. Kod svih navedenih finansijskih instrumenata radi se o transferu rizika koji ne predstavlja osiguranje. Možemo reći da se ovaj metod naziva i neosiguravajući transfer rizika.

Smanjenje mogućnosti nastanka šteta u okviru privrednog subjekta postiže se metodama investiranja u delatnost, kao i investiranja u informacije. Kad je u pitanju investiranje u delatnost, tada je neophodno definisati proizvodni program koji u sebi sadrži proizvodnju različitih proizvoda po njihovoj tehnološkoj osnovi, nameni na tržištu i prodaji. Kad se definiše takav proizvodni program, smanjuje se rizik, koji nastaje usled čestih promena na tržištu. Naravno, te promene su vezane i za druge faktore, kao što su promene u tehnici proizvodnje i u samoj državi, što se ne odnosi samo na zakonodavnu i tržišnu politiku u okviru nje. Drugi metod je investiranje u informacije. Te informacije su vezane za mogućnost nastanka šteta, odnosno, za precizno određivanje rizika i mogućnosti

¹ Forvard ugovor kod rizika od promene kursa valuta.

² Ovim ugovorima se trguje na vanberzanskom tržištu, mada se pojedini tipovi ovih ugovora mogu naći i kod trgovine na tržištima fjučersa.

³ Cena opcije, koja se plaća da bi se ovo pravo steklo, naziva se premija.

njegovog ostvarenja. Na osnovu tih informacija, privredni subjekt može, blagovremeno, preduzeti preventivne mere zaštite (Ivanović, 77).

Četvrti način je nadzor nad radom u privrednom subjektu. Kad govorimo o tome, ne mislimo samo na nadzor određen zakonom koji se tiče finansijskog poslovanja jednog privrednog subjekta, nego mislimo i na nadzor nad vršenjem delatnosti. Jedan od zadataka organa koji vrše nadzor u privrednom subjektu trebalo bi da bude i nadzor nad upravljanjem rizikom, odnosno, nadzor nad izvršenjem nekog ili nekih od metoda koji je određen za kontrolu rizika. Sigurno je da od rezultata tog nadzora mogu zavisiti i dalje odluke rukovodećih organa u vezi sa kontrolom rizika.

ZNAČAJ UPRAVLJANJA RIZIKOM U OSIGURAVAJUĆIM DRUŠTVIMA

S obzirom na to da je istaknuto, transfer rizika na osiguravajuće društvo je jedan od najčešćih načina upravljanja rizikom, odnosno, da se privredni subjekti, pre svega, odlučuju za navedenu kontrolu rizika, kako bi zaštitili svoju imovinu, veoma je važno analizirati neke aspekte upravljanja rizikom od strane osiguravajućeg društva, imajući u vidu da ta društva moraju proceniti koji će rizik „pokriti“, odnosno, koji će ugovor o osiguranju zaključiti, s obzirom na to da ta društva moraju zaštititi svoj bonitet, odnosno, portfelj osiguranja, sa kojim raspolažu.

Znači, kada govorimo o upravljanju rizikom u osiguravajućem društvu, tada mislimo na održavanje portfelja osiguranja u tom društvu, odnosno, na održavanje solventnosti, čime se omogućava zaključenje ugovora o osiguranju i isplata šteta, nakon osiguranog slučaja. Na koji način će jedno osiguravajuće društvo koristiti svoj kapital, odnosno, na koji način će osiguravajuće društvo održavati solventnost i time omogućavati da se „pokrivaju“ rizici osiguranika, mora interesovati privredne subjekte (osiguranike) koji će, u zavisnosti od tog načina, doneti odluku o transferu rizika i o izboru osiguravača. Kod navođenja osnovnih karakteristika akata koji regulišu ova pitanja, analiziraćemo, pre svega, neživotna osiguranja, imajući u vidu da se radi o privrednim subjektima. Za funkcionisanje osiguravajućih društava, u ovom smislu, od značaja su pojedini akti, koji su doneseni u okviru EU i koji su izazvali velika pomeranja u delatnosti osiguranja u zadnjoj deceniji.

Ti akti regulišu kako upravljanje rizikom u osiguravajućem društvu, tako i izračunavanje i održavanje minimalnog iznosa margine solventnosti. Pravilno izračunavanje navedenog omogućava osiguravaču da odredi odnos potrebnog kapitala, skupljenog, pre svega, preko premija osiguranja i preuzetih, osiguranih rizika. Prva Direktiva EU za neživotna osiguranja br. 73/239/EEC iz 1973., definisala je

metod pemijske osnove kao osnovni način izračunavanja margine solventnosti. Drugi metod izračunavanja je indeks šteta. Ovaj akt određuje i vremenski period u kome će se posmatrati rizik (misli se na njegove karakteristike, promenu, mogućnost ostvarenja). Naime, kod osiguranja kredita ili kod osiguranja useva i plodova od mraza i oluje, taj period je sedam godina.

Sve veća opasnost od rizika, kao i sve veća potreba za transferom tog rizika na osiguravajuća društva, doveli su do donošenja Direktive 2002/13/EC za neživotna osiguranja. Zakonska rešenja u ovom aktu definišu izračunavanje margine solventnosti pomoću fiksnih koeficijenata na vrednost ukupnog premijskog prihoda ili prosečnog iznosa šteta (kod neživotnih osiguranja).

Projekat „Solventnost I“ koji je proizašao iz navedenih direktiva nije uzeo u obzir kvalitativni aspekt finansijskog statusa osiguravajućeg društva. Naime, uzimali su se u obzir samo osigurani rizici, ali ne i kvantitativni rizici, vezani za rast kamatne stope i druge rizike na tržištu (Lidija Jauković, Vladimir Kaščelan, 2007, 79). To je bio osnovni problem, koji je i doveo do pokretanja postupka za izmenom ovih odredaba i definisanje projekta „Solventnost II“. Osnovni cilj koji je definisan u sklopu ovog projekta jeste uspostavljanje racionalnog sistema izračunavanja margine solventnosti, ali bi, u svakom slučaju, moralo da se uzme u obzir koje vrste rizika „pokriva“ osiguravajuće društvo, zatim, sposobnost osiguravača da proceni rizik, kao i definisanje sistema upravljanja rizikom u okviru osiguravajućeg društva. Ono što je, po našem mišljenju, ovde najbitnije, jeste pravilna diversifikacija rizika, što se može postići stimulativnim merama i definisanjem adekvatnih sistema smanjenja rizika (Jauković, Kaščelan, 80). Ovim merama se mora postići veća konkurentnost osiguravajućih društava, veći nivo prilagođavanja u poslovanju od strane osiguravača, kao i tačnije određivanje odnosa potrebnog kapitala i vrste rizika koji se osigurava. Jednostavno rečeno, osiguravajućem društvu je potrebno mnogo sredstava za održavanje velikog iznosa kapitala (portfelja) u slučaju loše procene rizika. Smanjenjem rizika ili smanjenjem mogućnosti njegove realizacije, smanjiće se i potrebni kapital u osiguravajućem društvu.

Projekat „Solventnost II“ (Directive 2009/138/EC [recast]) polazi od osnovnih principa rada osiguravajućih društava. Pre svega, osiguravajuće društvo mora da proceni koliki iznos kapitala bi bio potreban da bi se održavala solventnost, odnosno, da bi se izvršavale obaveze i zaključivali novi ugovori o osiguranju. Sledeće, mora se obezbediti i tzv. kvalitativni aspekt, što se odnosi na rad organa društva, a posebno na kontrolu nadzornih organa. Taj kvalitativni aspekt je i najbitniji, sa našeg stanovišta, imajući u vidu da je potreban stručan kadar, kao i redovna

kontrola rada organa društva, kako bi se obezbedilo nesmetano vršenje delatnosti osiguranja u jednom dužem vremenskom periodu. Ovde je veoma bitno istaći i odgovornost članova uprave osiguravajućeg društva. Činjenica je da obezbeđenje kapitala nije dovoljno, potrebno je i kvalitetno upravljanje tim novcem, kao i drugim sredstvima, odnosno, imovinom društva (Jauković, Kaščelan, 82). S obzirom na to da je rad osiguravajućeg društva od značaja za celu državu, odnosno, za sva fizička i pravna lica, potrebno je obezbediti dostupnost informacija javnosti o radu tog društva. Kad govorimo o informacijama, mislimo i na izveštaje računovodstva, koji moraju biti bazirani na fer vrednosti, kao i na tržišno orijentisanim procenama kapitala, čime će budući osiguranci steći potpunu sliku o stanju u osiguravajućem društvu. Naravno, navedeno je bitno i za akcionare osiguravajućeg društva. Time se obezbeđuje transparentnost rada društva (Jauković, Kaščelan, 82). Znači, za pravilnu primenu projekta „Solventnost II“ je bitno obračunati minimalni zahtevani kapital, kao i zahtevani solventni kapital, sa jedne strane, a sa druge strane, bitno je proceniti i odrediti sve rizike koje jedno osiguravajuće društvo može osigurati. Time iznos kapitala određuje i rizik osiguranja, kao i rizik poslovanja, rizik tržišta, kao i rizik likvidnosti, odnosno, mogućnosti izvršavanja obaveza (Janez Komelj, Jošt Dolničar, 2007, 11). Time se obezbeđuje zaštita osiguranika.

Inače, primena projekta „Solventnost II“ je od donošenja Direktive 2009/138/EC bila praćena teškoćama. Često je dolazilo do izmena kod određivanja početka njegove primene. Prvo je bilo predviđeno da se počne sa primenom ovog projekta u novembru 2012.godine. Tada je usvojena prva Direktiva Omnibus (24.11.2012.), kojom se 11 postojećih direktiva iz područja finansijskih usluga uskladilo sa propisima koji uređuju rad novonastalih evropskih regulatora, a pre svega, to se odnosi na nadzorni organ EIOPA⁴. Kasnije je izrađena Direktiva „Omnibus II“ (koja je usvojena 16.aprila 2014.) koja menja Direktivu koja definiše „Solventnost II“. Izmene Direktive „Solventnost II“ uključuju i odredbe prema kojima EIOPA preuzima specifične obaveze. No, prvo je urađen predlog, a na Direktivu „Omnibus II“ se čekalo, kao što vidimo. EIOPA je, po tim odredbama, dužna da osigura primenu harmonizovanih tehničkih pristupa kod obračuna potrebnog solventnog kapitala. Tada se pomerio datum primene projekta „Solventnost II“ na početak 2013. No, nije se ni tada počelo sa primenom ovog projekta, već je Evropska komisija usvojila Delegiranu Regulativu 10.oktobra 2014., koja sadrži pravila „Solventnosti II“. Delegirana Regulativa

⁴ EIOPA je deo Evropskog sistema za finansijski nadzor koji se sastoji od tri evropska nadzorna organa. To je nezavisno savetodavno telo Evropskog parlamenta, Saveta Evropske unije i Evropske komisije.

je publikovana u Službenim novinama EU 17.01.2015. U martu 2015.godine, Evropska komisija usvaja prvi set pravila „Solventnosti II“ kojima se definišu tehnički standardi za pojedine modele upravljanja rizikom. EIOPA objavljuje u februaru 2015. prvi deo Vodiča za „Solventnost II“. Za kraj 2015. predviđa se objavljivanje drugog dela vodiča, a za januar 2016. se predviđa početak promene projekta „Solventnost II“ (sajt EIOPA).

Primena ovog projekta je od značaja i za zemlje koje nisu članice EU. To znači da su odredbe ove Direktive od značaja i za zemlje u zemljama zapadnog Balkana koje nisu u navedenoj organizaciji. Vidimo da se ovaj projekat još ne primenjuje u zemljama EU, što govori o nespremnosti osiguravajućih društava, ali i samih država. Za zemlje koje nisu članice EU, potrebno je da stvore sistem koji bi bio podoban za primenu ovih pravila. Za to je potrebno izdvajanje velikog iznosa kapitala, koji bi se uložio u opremu, kvalitet podataka i stalnu analizu podataka zbog individualizacije rizika. Osiguravajuća društva moraju da budu bolje upoznata sa rizicima koji prete njihovim finansijama, što govori da ona moraju da prilagode svoju investicionu politiku, a to bi trebalo da dovede do konkurentnije premije osiguranja za svaku vrstu osiguranja posebno. Osiguravajuća društva će morati da ulažu u manje rizične i dugoročne investicije, a za to je potrebno kontinuirano razvijanje finansijskog tržišta (Komelj, Dolničar, 43). Sve to će dovesti do povećane potrebe za reosiguranjem. Tada se mora voditi računa o bonitetu reosiguravača. „Solventnost II“ omogućava i spajanje osiguravajućih društava. Ovde mislimo na pulove osiguranja ili na druge vrste spajanja, a ne na saosiguranje.

Na teritoriji BiH, kao i na teritoriji zemalja regiona odnosno, bivše Jugoslavije, ne postoje privredni subjekti i osiguravajuća društva sa velikim kapitalom i prometom, ako veličinu privrednih subjekata posmatramo sa stanovišta bogatijih zemalja u svetu. Gledano dugoročno, takva situacija će se zadržati veoma dugo. Ono što predstavlja realnost, jeste da će se i privredni subjekti i osiguravajuća društva udruživati, kako bi se smanjila opasnost od rizika, odnosno, kako bi se lakše „pokrio“ rizik (Komelj, Dolničar, 47). Da li će i kako će projekat „Solventnost II“ imati uticaja i na tržište u navedenim zemljama, pa i u BiH? Sigurno je da će imati dejstvo, pre svega, zbog preuzimanja određenih pravila Direktive koja reguliše navedeni projekat, zatim, preko priprema za eventualni ulazak u EU, kao i preko inostranih osiguravajućih društava bilo da se radi o osiguravačima ili reosiguravačima (Komelj, Dolničar, 36). Osim toga, veoma je bitna uloga i državnih nadzornih organa, bez obzira da li su u pitanju privredni subjekti koji se osiguravaju ili osiguravajuća društva. Nadzor se mora odnositi na kvalitativnu kontrolu strukture i uspešnosti poslovanja i privrednih subjekata osiguravajućih društava. Za to će biti potrebno

ne samo znanje iz poznavanja zakonskih akata, već i praktično poznavanje delovanja tržišta, uopšte, od strane nadzornih organa (Komelj, Dolničar, 51).

POJEDINI ASPEKTI UGOVARANJA OSIGRANJA OD RIZIKA

Kao što smo videli, rizik se mora, istovremeno, vezivati i za osiguranika i za osiguravača. Kad govorimo o osiguraniku, ne mislimo samo na privredne subjekte, već na sva pravna lica koja obavljaju bilo koju delatnost sa lukrativnim ili nelukrativnim ciljem. Nas, pre svega, interesuju privredni subjekti, s obzirom na to da je rizik kod vršenja privrednih delatnosti, uglavnom, najveći. No, rizik je sastavni deo poslovanja osiguravača, odnosno, bez rizika nema ni osiguranja. Da bi se zaključilo osiguranje, mora postojati rizik. Ako je rizik veći, samim tim je veća mogućnost nastanka štetnog događaja, odnosno, osiguranog slučaja. Rizik se može uvećati, tj. umnožiti. Od toga zavisi da li će privredni subjekt nadoknaditi eventualne štete iz svojih fondova ili će preneti rizik na osiguravača. Isto tako, od veličine rizika zavisi da li će osiguravač sam „pokriti“ isti ili će se stvoriti odnos saosiguranja, kada će još jedno ili više osiguravajućih društava zaključiti ugovor o osiguranju, koji se tiče istog rizika, odnosno, ugovor sa istim osiguranikom. Osnov saosiguranja je u deobi rizika na više osiguravača, kod koje svaki od njih preuzima na sebe određeni udeo. Osim toga, jedna od mogućnosti da osiguravajuće društvo eikasno osigura rizik je i prenos portfelja, kao i zaključenje ugovora o reosiguranju (Vladimir Čolović, 2013, 29). Prenos portfelja osiguranja predstavlja ustupanje od strane jednog osiguravača drugom osiguravaču, na osnovu sporazuma tih društava, kao i odobrenja za prenos od strane nadležnog državnog organa, svih ili dela ugovora o osiguranju sa svim pravima i obavezama na dan ustupanja (Jovan Slavnić, 1997, 503). Osiguravač koji preuzima prava i obaveze po ugovorima o osiguranju, mora imati dobar bonitet, jer se radi o transferu rizika, a o čemu mora voditi računa nadležni organ kod davanja dozvole za prenos portfelja. O saosiguranju može odlučivati i osiguranik, odnosno, privredni subjekt, dok kod reosiguranja nema tog uticaja. Kod prenosa portfelja sve zavisi od samih osiguravajućih društava, kao i od dozvole državnog organa.

U okviru osiguravajućeg društva, što je od velike važnosti i za osiguranika – privrednog subjekta, rizik procenjuje lice kojeg nazivamo aktuar. On je stručnjak iz oblasti matematike, finansijske matematike, matematike osiguranja, matematičke statistike i teorije rizika i bavi se problemima finansijske neizvesnosti i rizika (Jelena Kočović, 2003, 221; Judy Feldman Anderson, Robert L. Brown, 2005, 14). Određivanje veličine rizika je bitno i za određivanje visine premije osiguranja. Ne može se rizik odrediti pojedinačno, za svaki ugovor o osiguranju. Veličina rizika se odre-

đuje za veću grupu opasnosti iste vrste na osnovu osiguranih slučajeva, odnosno, nastalih šteta (Žarković, 47), posmatranih u određenom vremenskom periodu.

ZAKLJUČAK

Rizik je složen pojam. On zahteva analizu u svakom pojedinačnom slučaju. Ta analiza mora biti sprovedena, kako u privrednom subjektu, tako i u osiguravajućem društvu koji „pokriva“ najveći deo rizika. Ne možemo upravljanje rizikom u privrednom subjektu posmatrati odvojeno od osiguranja, odnosno, od činjenice da je rizik osnovni element osiguranja. Bonitet osiguravajućeg društva je činjenica koja će opredeliti privredni subjekt da se odluči za kontrolu rizika, tako što će isti preneti na osiguravača. Ali, rizik se ne sme posmatrati samo sa stanovišta visine sredstava kojima jedno osiguravajuće društvo raspolaže (portfelj) i izvršavanje obaveza od strane tog društva po ugovorima o osiguranju. I osiguranik i osiguravač moraju imati potpunu informaciju o riziku. Osiguranik, odnosno, privredni subjekt mora da odluči da li će se isplatiti izdvajanje sredstava za premiju osiguranja ili za stvaranje fondova iz kojih će se sanirati posledice realizacije rizika.

Od dobre procene rizika zavisi i poslovanje privrednog subjekta i poslovanje osiguravajućeg društva. Ako dođe do ostvarenja rizika, može se dogoditi da šteta, koja se tom prilikom desi, bude tolika da se može postaviti pitanje daljeg poslovanja oba navedena subjekta. Znači, samo jedan štetni događaj, odnosno, osigurani slučaj može biti tolikih razmera da i osiguranik i osiguravač budu likvidirani kao subjekti.

BIBLIOGRAFIJA:

- Čolović, V. (2013). „Primena projekta „Solventnost II“ i mere koje su predviđene u Zakonu o osiguranju Srbije u slučaju neprimene pravila o upravljanju rizikom“, Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa „*Osiguranje i naknada štete*“ Zlatibor.
- Delegated Regulation (Commission Delegated Regulation (EU) 2015/35 of 10 October 2014 supplementing Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II) - *OJ L 12, 17.1.2015.*
- Directive 2002/13/EC of the European Parliament and of the Council of 5 March 2002 amending Council Directive 73/239/EEC as regards the solvency margin requirements for non-life insurance undertakings - *OJ L 77, 20.3.2002.*
- Directive 2014/51/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 (the so-called “Omnibus II Directive”) - *OJ L 153, 22.5.2014.*
- EIOPA, <https://eiopa.europa.eu/regulation-supervision/insurance/solvency-ii>, (pristup: 12.09.2015.)

- EIOPA – članak od 08.07.2015. www.osiguranje.hr (pristup:27.09.2015.)
- Feldman, A.J., Brown, R.L. (2005). „Risk and insurance“, <http://www.soa.org/files/pdf/P-21-05.pdf> (pristup: 27.09.2015.)
- First Directive 73/239/EEC on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to the taking-up and pursuit of the business of direct insurance other than life assurance - OJ L 228, 16.8.1973.
- Žarković, N. (2008). *Ekonomika osiguranja*, Beograd.
- Ivanović, S. (2003). „Upravljanje rizikom i osiguranje“, *Industrija* br. 1-2/2003, Beograd
- Jauković, L., Kaščelan, V. (2007). „Nova regulativa solventnosti osiguravajućih kompanija u EU – projekat Solventnost II“, *Montenegrin Journal of Economics*, 2007, vol. 3, no. 5, <http://repec.mnje.com> (pristup: 27.09.2015.)
- Južnik, R.L., Kozar, M. (2012). „Istraživanje mehanizama za primenu procesa upravljanja rizikom: opšti pristup i praktični primer“, *Management*, časopis za teoriju i praksu menadžmenta br. 2012/64, XIII Internacionalni Simpozijum, Zlatibor.
- Komelj, J., Dolničar, J. (2007). „Izazovi i mogućnosti u osiguranju i reosiguranju sa naglaskom na Solventnost II“, prezentacija, 18.susret osiguravača i reosiguravača SORS 2007., Sarajevo.
- Kočović, J. (2003). „Uloga i značaj aktuarske profesije u razvoju tržišta osiguranja“, Savetovanje „Pravo osiguranja u tranziciji“, Zbornik radova, Palić.
- Matijević, B. (2010). *Osiguranje (menadžment-ekonomija-pravo)*, Zadar.
- Milikić, N. (2005). *Upravljanje rizikom procene maksimalnog samopridržaja*, specijalistički rad, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Ogrizović, D. (1985). *Ekonomika osiguranja*, Sarajevo.
- Slavnić, J. (1997). „Prenos portfelja osiguranja“, *Pravni život* br. 11/97, Beograd.
- Šulejić, P. (2005). *Pravo osiguranja*, Beograd.
- Udovičić, A., Kadlec, Ž. (2013). „Analiza rizika upravljanja poduzećem“, *Praktični menadžment*, Vol. IV, br. 1, Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici, Virovitica.

RISK MANAGEMENT IN THE COMPANIES

Vladimir Čolović

Full Professor; Principal Research Fellow; Faculty of Law Sciences, PanEuropean University „Apeiron“ Banja Luka; e-mail: vlad966@hotmail.com vladimir.z.colovic@apeiron-edu.eu

Summary: *The risk is a future and uncertain event, that is, from the standpoint of the company, an event that can cause damage. It is therefore of great importance to the companies to properly assess the risk, to determine its type, the consequences of the realization of the risk, as well as methods of protection against this risk. The realization of the risk depends, primarily, on its nature. The risk can be multiplied, making it harder to control. Risk control*

and possibility to influence of its realization is one of the most complex operations, not just for insurance companies, but, also, for all subjects in society. The risk always threatens, no matter what consists and when and where it can achieve. It is very hard to define the types of risk, considering that risks have more characteristics. But the most important is to determine whether a risk, that is, its realization may be transferred to another person (insurer) or not. In other words, does one company has sufficient funds to “cover” the realization of a risk or not. The companies possess assets that may be sufficient that the individual risks „reduce“. Also, many of the risks can be controlled or eliminated by the changing of activities or by reducing the number of employees, etc. In any case, the paper points out three methods of risk control by a company - a legal entity. These are: the method of damage control, the method of funding of damages and method of internal reduction of risk. On the other hand, risk control will be implemented successfully if company choose the way, that will lead to effective risk management. These methods are different depending on whether the risk is controlled by a company or any other person. These methods are: a) risk management by the company, which it does by creating its own funds; b) transfer of risk to the insurance company, which is the simplest way; c) creating conditions by the insurance companies that successfully cover risks; and d) transfer of part of the risk between the co-insurers or insurers to reinsurers, respectively, transfer of insurance portfolio. As we can see, when we talk about risk management must, we must, also, talk about the conclusion of an insurance contract of these risks. Also, this paper pays attention to the Directive EU „Solvency II“. The challenge for European insurance companies is the EU Directive no. 2009/138/EC, which is commonly known as “Solvency II”. In the light of new changes of the regulations, the insurers are faced with two problems. On the one hand, they must ensure full compliance with the Solvency II Directive, while, on the other hand, there are the new business and financial opportunities, that the new circumstances and new regulation in this area brings. Given the complexity and importance of the new regulation, it will be difficult in the short term identify and exploit the new strategic opportunities. However, if we look at long term, the quality goal setting and successful implementation of risk management system will enable a big step forward compared to the competition, in relation to other insurance companies, as well as in relation to the insurance market as a whole. This, after all, requires a Solvency II Directive. The deadline for implementation of this Directive is January 2016. In conclusion, the author states that for one company, first of all, it is essential the correct definition of risk management methods.

Key words: risk, damage, company, insurance, „Solvency II“

JEL classification: G22, K22